

FILOZOFIA FILOZOFIE

Rozhovor s Timothy Williamsonom

Timothy Williamson

trnavských prednášok boli najmä úvahy o filozofii filozofie.

V rámci akcie One week with... privítala Katedra filozofie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity profesora Timothyho Williamsona, Wykeham profesora logiky z oxfordskej New College. Prof. Williamson patrí medzi najvýznamnejších analytických filozofov súčasnosti (je nasledovníkom M. Dummeta a A. Ayera). Vo svojej vedeckej práci sa venuje logike, epistemológii, metafyzike a filozofii jazyka. Je autorom viacerých kníh: Identity and Discrimination (Blackwell 1990, rozšírené vydanie 2013), Vagueness (Routledge 1994), Knowledge and its Limits (Oxford University Press 2000), The Philosophy of Philosophy (Blackwell 2007), Modal Logic as Metaphysics (Oxford University Press 2013) a viac ako stoosemdesiat vedeckých článkov. O význame jeho filozofie svedčí aj kniha Williamson on Knowledge (Oxford University Press 2009), editovaná Patrickom Greenoughom a Duncanom Pritchardom, ktorá obsahuje pätnásť kritických esejí rôznych významných autorov mapujúcich prácu a vplyv názorov prof. Williamsona. Obsahom jeho

(A. D.)

Andrej Démuth: *V práci Filozofia filozofie hovoríte o myšlienkových experimentoch a experimentálnej filozofii. Pokladáte ich za významné pozitívne črty filozofie? Čo považujete za najlegitímnejšiu úlohu filozofie v súčasnosti a aká bude úloha filozofie v budúcnosti?*

Timothy Williamson: *Myšlienkové experimenty ani experimentálnu filozofiu nepokladám za najpozitívnejšie ani za najdôležitejšie črty filozofie. Dobré myšlienkové experimenty nám umožňujú objaviť rôzne možnosti. Experimentálna filozofia – obzvlášť vtedy, keď sú do experimentov zapojení psychológovia – nás upozorňuje na rôzne druhy nevedomej predpojatosti, ktorá môže deformovať naše filozofické úsudky. Obidve úlohy sú užitočné a obidve metódy môžu tiež podnietiť pozitívne hypotézy. Na zmysluplnej filozofickej aktivite sa však podieľajú len v malej miere. Ani jedna z nich nemôže nahradiť vývoj systematických filozofických teórií, ktoré nám pomáhajú porozumieť niektorým významným aspektom reality. Nemôžu nahradiť ani aplikáciu logiky vo filozofickom myslení.*

Filozofia je legitímna sama osebe; vo filozofii sa človek pýta a pokúša sa nájsť odpoveď

na veľmi všeobecné otázky o povahe skutočnosti a svojom mieste v nej. V spoločnosti, ktorá si takéto otázky nekladie, niečo chýba. Filozofia sa nemusí obhajovať odvolávaním sa na svoje uplatnenie mimo filozofie – každý takýto nárok pramení z nevzdelanosti. Napriek tomu má filozofia mnohoraké uplatnenie. Podobne ako v matematike a mnohých iných podobách abstraktnej vedy jej aplikácie spravidla nemožno predpovedať. Kto by bol tušil, že odťažité logické problémy, na ktorých pracoval v 30-tych rokoch dvadsiateho storočia Alan Turing, povedú k objavu počítača, ktorý pomôže vyhrať vojnu proti nacistickému Nemecku a potom zmení každodenný život ľudí? Práve som napísal knihu o modálnej logike, odvetví filozofickej logiky, ktoré viedlo k vývoju formálnych systémov s významným uplatnením vo výpočtovej technike a teoretickej ekonómii, a o sémantike možných svetov, využívanéj v súčasnej lingvistike pri skúmaní rôznych typov konštrukcií v prirodzených jazykoch. To sú nezamýšľané a nepredpovedané aplikácie. Podobne ako v čistej prírodnej vede aj vo filozofii je požiadavka bezprostredného uplatnenia sebazničujúca, pretože vedie skôr k povrchnosti, než k tomu druhu revolučných výsledkov, ktoré majú nakoniec oveľa hlbšie dôsledky.

Samozrejme, existujú aj legitímne oblasti, v ktorých filozofia presahuje do iných disciplín. Existuje plodná interakcia filozofov fyziky s teoretickými fyzikmi, týkajúca sa interpretácie kvantovej mechaniky, a filozofov biológie s teoretickými biológmi pri skúmaní povahy evolúcie. Ďalšou zrejmovou oblasťou je etika. Ak chcem identifikovať a potenciálne prehodnotiť naše najhlbšie morálne a politické predpoklady kritickým a systematickým spôsobom, filozof je pravdepodobne ten najpovolanejší, na koho sa môžem obrátiť. Opäť, ak chcem dôsledne premýšľať o tom, do akej miery je stanovisko zdravého rozumu konzistentné so stanoviskom vedy, musíme sa obrátiť na filozofov, a nielen na vedcov; u filozofov možno totiž skôr očakávať, že o využití stanoviska zdravého rozumu a o tom, s čím je, alebo nie je konzistentné, premýšľali dôslednejšie. Filozofia bude v najbližšej budúcnosti naďalej plniť tieto, ako aj ďalšie legitímne úlohy.

Michal Kutáš: *Môžu byť problémy, ktoré sa tradične snažila riešiť filozofická epistemológia, vyriešené prírodnými a/alebo kognitívnymi vedami?*

Timothy Williamson: V epistemológii existujú mnohé tradičné problémy, ktorých riešenie by sme v tejto chvíli márne hľadali bez odkazu na prírodné alebo kognitívne vedy. Ak napríklad skúmame povahu perceptuálneho poznania, mali by sme vedieť niečo o psychológii, a dokonca aj o fyziológii percepcie. Ak sa pýtame, či existuje vrodené poznanie, mali by sme niečo vedieť o kognitívnej psychológii, atď. Ďalším príkladom je pamäť. Ale ani jeden z týchto problémov by sme nemali iba jednoducho prenechať prírodným alebo kognitívnym vedcom, aby ho vyriešili sami, bez príspevku filozofov, a obzvlášť epistemológov. Všetky tieto problémy napríklad obsahujú subtílné otázky o rozdieloch medzi poznaním a pravdivým presvedčením, ktoré epistemológovia dokážu zodpovedať oveľa lepšie než vedci. Niektorí filozofi obľubujú jednoduchú formulu: Epistemológia nemôže byť naturalizovaná, pretože obsahuje normatívne otázky, napríklad otázku *Čomu by sme mali veriť?*, ktorá presahuje prírodné (a kognitívne) vedy. Niečo na tom je, hoci mnohé epistemologické otázky nie sú v žiadnom priamočiarom zmysle normatívne. Aj keď si poznanie ceníme, nestačí to na to, aby sa výraz „vedieť“ stal hodnotiacim termínom.

A. D.: *Možno niektoré epistemologické problémy vyriešiť výlučne na poli filozofie?*

Timothy Williamson: Pre starovekých Grékov predstavovala otázka existencie nepravdivého presvedčenia vážny filozofický problém. Tento problém treba zaradiť medzi epistemologické problémy. Platón ho v *Sofistovi* z veľkej časti vyriešil, čo treba klasifikovať ako riešenie na poli filozofie. Navyše, tento problém bol sám definovaný v takých filozofických termínoch, že sa bez použitia filozofických termínov uchopiť nedal; a vnášať do jeho riešenia nefilozofické úvahy by odvádzať pozornosť od jadra problému. Mnoho filozofických problémov má tento základný charakter. V súčasnosti sa napríklad zúčastňujem na diskusiách o vzťahu medzi poznaním a zdôvodnením. Hoci neexistuje všeobecný princíp proti používaniu nefilozofického hľadiska pri zaoberaní sa takýmito problémami, v praxi to nepovažujem za veľmi relevantné alebo nápomocné.

M. K.: *Je možné – aspoň v princípe – vysvetliť, čo je to pravda, čisto pomocou termínov, ktoré sa používajú v prírodných vedách?*

Timothy Williamson: Nie, pokiaľ „termíny, ktoré sa používajú v prírodných vedách“ chápeme ako termíny používané v oficiálnych formuláciách prírodovedeckých teórií v nejakom striktnom zmysle slova, a nie ako výrazy, ktoré môžu prírodovedci občas použiť pri svojej vedeckej práci (tie obsahujú väčšinu bežných výrazov). Je zrejmé, že prírodné vedy nám dokážu povedať veľa o tom, čo je, alebo nie je pravda v ich špecifickej oblasti, ale vaša otázka sa týka toho, čo znamená byť pravdivý, a čo znamená byť nepravdivý – a to je otázka pre logiku (v širokom zmysle slova), a nie pre prírodné vedy. Základným a najužitočnejším vhladom do povahy pravdy a nepravdy je v zásade minimalistický všeobecný princíp artikulovaný už Platónom a Aristotelom: Povedať o tom, čo je, že to je, alebo o tom, čo nie je, že to nie je, znamená hovoriť pravdivo; povedať o tom, čo nie je, že to je, alebo o tom, čo je, že to nie je, znamená hovoriť nepravdivo. Prírodovedci sa na tento princíp spoliehajú, keď hovoria o pravde a nepravde, ale to robí každý. Nie je to vyjadrené v termínoch charakteristických pre prírodovednú teóriu. Na vysvetlenie toho, prečo je to tak, si vezmime príklad. Môžeme hovoriť o pravdivosti propozícií. Napríklad propozícia, že Hitler zomrel v roku 1945, je pravdivá vtedy a len vtedy, keď Hitler zomrel v roku 1945. V rámci spomínaného vysvetlenia, musíme použiť operátor „propozícia, že...“, ktorý aplikujeme na vetu (napríklad „Hitler zomrel v roku 1945“), aby sme dostali zložený singulárny výraz, ktorý denotuje propozíciu vyjadrenú vetou (napríklad „propozícia, že Hitler zomrel v roku 1945“). Tento operátor je *neextenzionálny* v tom zmysle, že to, ktorú propozíciu výsledný zložený singulárny termín denotuje, nezávisí jednoducho od extenzie vstupnej vety, ktorou je jej pravdivostná hodnota. Tak napríklad vety „Hitler zomrel v roku 1945“ a „ $5 + 7 = 12$ “ majú rovnakú extenziu, pretože obidve sú pravdivé, zatiaľ čo zložené singulárne výrazy „propozícia, že Hitler zomrel v roku 1945“ a „propozícia, že $5 + 7 = 12$ “ denotujú celkom odlišné propozície: prvý kontingentnú a druhý nevyhnutnú. V oficiálnych formuláciách prírodovedných teórií sa však pravdepodobne používajú iba extenzionálne operátory. Napríklad v matematickom zápise nie sú žiadne neextenzionálne operátory. (Trochu na tomto mieste zjednodušujem, pretože úloha premenných v matematických zápisoch spôsobuje komplikácie, ale základná pointa sa nemení). O pravde môžeme hovoriť bez toho, aby sme spomínali propozície. Môžeme napríklad povedať, že ak veta v znamená, že Hitler zomrel v roku 1945, tak v je pravdivá vtedy a len vtedy, keď Hitler zomrel v roku 1945. Ale „v znamená že...“ je ďalší neextenzionálny operátor. Môžeme sa dokon-

ca pokúsiť hovoriť o pravde bez použitia akéhokoľvek neextenzionálneho operátora. Napríklad môžeme povedať, že ak je veta v preklade vety „Hitler zomrel v roku 1945“, tak *v* je pravdivá vtedy a len vtedy, keď Hitler zomrel v roku 1945. Ale „preklad“ nie je výraz používaný v oficiálnych formuláciách prírodovedných teórií v nejakom striktnom zmysle slova. Nie sú ním ani úvodzovky, ktoré sme použili, ktoré tak či tak pravdepodobne vytvárajú ďalší neextenzionálny operátor. Očakávať od prírodnej vedy vysvetlenie pravdy znamená pozeráť sa celkom zlým smerom. Treba sa obrátiť na logiku v širšom zmysle.

A. D.: *Nie je to paradox, že pojem poznania je neanalyzovateľný?*

Timothy Williamson: Nie. Mohol by to byť paradox, ak by sme mali pádne dôvody očakávať, že pojem poznania bude analyzovateľný. Takéto dôvody ale nemáme. Veľmi málo lexikálne jednoduchých pojmov prirodzeného jazyka je analyzovateľných v zmysle synonymných zložených výrazov, alebo dokonca v zmysle nevyhnutných a dostatočných podmienok vyjadrených v základnejších pojmoch. Prečo by „vedieť“ malo byť výnimkou? Hoci pravdivosť *p* je nevyhnutnou podmienkou toho, aby ktokoľvek mohol vedieť, že *p*, nevyplýva z toho, že je súčasťou nekruhovej nevyhnutnej a dostatočnej podmienky, podobne, ako z faktu, že *byť farebný* je nevyhnutnou podmienkou pre *byť červený*, nevyplýva, že *byť farebný* je súčasťou nekruhovej nevyhnutnej a dostatočnej podmienky pre *byť červený*. Slovo „vedieť“ sa učíme skôr tak, ako sa učíme slovo „červený“, t. j. pozorovaním príkladov jeho použitia, a nie tým, že nám niekto podá jeho analýzu. Ak ponecháme bokom niektoré staromódne filozofické ideológie, neanalyzovateľnosť slova „vedieť“ alebo pojmu poznania je presne to, čo sme mohli očakávať.

To, že pojem poznania je neanalyzovateľný, neznamená, že nemôžeme nič vedieť o poznani alebo o pojme poznania (hoci sám považujem výraz „pojme“ za trochu nejasný). V mojej knihe *Poznanie a jeho limity* (Oxford University Press, 2000) som o poznani povedal veľa vecí. Existuje tu analógia s množinami v matematickom zmysle. Nemáme analýzu „množiny“ v základnejších termínoch. Napriek tomu máme veľmi silné matematické teórie množín (napríklad Zermelova-Fraenkelova teória množín s axiómou výberu (ZFC)). V rámci tejto teórie možno odvodiť takmer celú súčasnú matematiku. Hoci nemáme podobne silnú teóriu poznania, neanalyzovateľnosť nie je problém.

M. K.: *Čo je podľa vášho názoru metafyzika? Ako by ste opísali túto filozofickú disciplínu?*

Timothy Williamson: Metafyzické teórie sú pokusom vypovedať vo všeobecných pojmoch o realite ako celku. Medzi metafyzikou a prírodovedou neexistuje priepasť, dokonca sa môžu na niektorých miestach prekrývať, napríklad vo filozofii priestoru a času. Metafyzika je však v porovnaní s prírodovedou všeobecnejšia. Napríklad otázka, či je všetko prírodné, je viac metafyzická než prírodovedná. Od prírodovedcov by sme neočakávali, že sa budú zaoberať otázkou, či je prázdna množina neprírodným objektom. Na druhej strane, väčšina otázok v prírodných vedách je príliš špecifická na to, aby sme ich mohli zmysluplne zaradiť medzi metafyzické otázky. Je však veľmi znepokojujúce, ak metafyzická teória nie je aspoň konzistentná s našimi najlepšimi prírodovednými teóriami.

A. D.: *V knihe Vágnosť (Routledge, 1994) zastávate pozíciu známu ako epistemicizmus, ktorá tvrdí, že vágne pojmy neobsahujú sémantickú neurčitost', ale len epistemicкую neistotu. Aký je teda vzťah medzi jazykom, poznaním a realitou?*

Timothy Williamson: To je otázka! Keďže realita obsahuje všetko, obsahuje aj jazyk a poznanie. V istom zmysle sú to dosť minoritné aspekty reality, keďže sa týkajú iba mysliacich bytostí, ktoré tvoria veľmi malú časť reality (v tejto veci je môj pohľad úplne svetský). Napriek tomu *my sme* mysliace bytosti, podobne ako akékoľvek bytosti schopné klásť si vašu otázku – pravdepodobne v jazyku –, a chceme poznať odpoveď, takže nám na tejto otázke záleží. Poznanie je ústredným vzťahom k realite, ktorej sme súčasťou, odlišujúcim inteligentný život od zvyšku sveta. Je to obzvlášť silný vzťah k realite, pretože vedieť, že niečo sa má tak a tak, môžeme iba vtedy, ak sa to má tak a tak (existuje mylné presvedčenie, ale nie mylné poznanie – existuje len mylné presvedčenie, o ktorom sme mylne presvedčení, že je poznáním). Iné formy myslenia majú tento vzťah k realite vďaka ich vzťahu k poznaniu, ako povedal môj predchodca John Cook Wilson (ďalší oxfordský realista). Inteligentné konanie by malo byť založené na dôvodoch – pričom tie sú faktmi, ktoré konajúci pozná. Aby sme vyjadrili naše poznanie, používame jazyk. Argumentoval som v prospech toho, že základným pravidlom riadiacim rečový akt tvrdenia je tvrdiť, že niečo sa má tak a tak, iba vtedy, keď viete, že sa to má tak a tak. Jazyk tiež používame na kladenie otázok (interogatívy) s cieľom rozšíriť naše poznanie a na vydávanie príkazov alebo formulovanie želaní (imperatívy) spravidla na základe dôvodov. Jazyk je teda paradigmatom inteligentného konania, je riadený dôvodmi, a teda poznáním. Podľa môjho názoru je zďaleka najslubnejším a najúspešnejším prístupom k jazykovému významu referenčná sémantika, ktorá chápe jazyk vo vzťahu k širšej, prevažne mimojazykovej realite, ktorej je jazyk súčasťou. Dokonca aj mysleniu treba rozumieť vo vzťahu k tejto širšej realite, bez ktorej je do veľkej miery bezvýznamné. Táto realistická orientácia je pozadím knihy *Vágnosť*. Ľudia sa nazdávali, že vágnosť je najlepším argumentom v prospech antirealizmu, a preto môže byť prvým krokom s ďalekosiahlymi dôsledkami pre celý zvyšok jazyka. Tým mi poskytli predpoklad, že ak vágnosť platí o čomkoľvek, tak platí o vágnosti. Z toho som vyvodil, že ak neplatí o vágnosti, tak neplatí o ničom. Chcel som radšej zaútočiť na nepriateľovu citadelu, než len robiť zmätok na jeho hraniciach.

M. K.: *Aký je podľa vášho názoru vzťah medzi logikou a metafyzikou?*

Timothy Williamson: Logika pokrýva mnoho rozličných legitímnych aktivít. Ak dnes nazrieme do časopisu zaoberajúceho sa logikou, vidíme, že väčšina článkov sa zaoberá matematikou alebo výpočtovou technikou a ich obsah nemá žiadnu *špecifickú* relevanciu pre metafyziku, hoci k metafyzickým teóriám, ktoré sú nezlučiteľné s výsledkami štandardného matematického uvažovania, by sme mali byť skeptickí. Napríklad ak nominalistický metafyzik tvrdí čosi, čo je nekonzistentné so štandardnou matematickou teorémou, budem veriť tejto teoréme, a nie nominalistickej teórii. V knihe *Modálna logika ako metafyzika* (Oxford University Press, 2013) ukazujem, ako plne interpretovaná logika konštituuje istý druh rámcovej metafyzickej teórie. Výrazom „plne interpretovaná“ mám na mysli to, že ju nepovažujeme za čisto formálny kalkul. Skôr ide o to, že z implicitnej všeobecnosti logiky sa stane explicitná tým, že nahradíme mimologické atomické výrazy premennými a že univerzálne zovšeobecníme výsledky v jazyku vyššieho typu, v ktorom tieto mimologické výrazy majú postavenie predikátu alebo nejaké iné postavenie odlišné od postavenia mena. V duchu metafyzického skúmania interpretujeme tieto zovšeobecnenia ako absolútne neobmedzené. Takto už tvoria súčasť abstraktnej metafyziky. V tejto súvislosti nie je až také dôležité, ktoré výrazy považujeme za logické. Napríklad výraz „prekrýva sa“ môžeme považovať za logický, aby sme dostali mereológiu. Existujú však určité obmedzenia. Ak by sme príliš veľa fyzikálnych termínov považovali za

termíny logické, výsledné zovšeobecnenia by patrili skôr do fyziky, než do metafyziky. Podľa môjho názoru metafyzici príliš ochotne zaobchádzali s logikou ako s niečím, o čom možno vyjednávať, pričom, ak im klasická logika nedovolila robiť to, čo chceli, preskočili k neklasickému logike. To mi pripomína anglické príslovie „Zlý robotník viní svoje nástroje“. Myslím si, že vo všeobecnosti dosiahneme hlbší metafyzický vzhľad pridržením sa klasickej logiky a revíziou našich metafyzických teórií, než keby sme to robili naopak. Dôvodom nie je posvätnosť logiky. Logika posvätná nie je. Koniec koncov, niekedy sú naozaj na vine robotníckove nástroje. Napriek tomu je dosť jasné, že pre prírodnú vedu by bolo zlé, ak by sa vedci cítili oprávnení revidovať štandardnú matematiku vždy, keď sa im predikcie ich teórie zdajú byť nezlučiteľné s výsledkami pozorovania; a s logikou a metafyzikou to je podobne. Metodologická sila logiky je v tom, že kombinácia extrémnej všeobecnosti spolu s extrémnou presnosťou má za dôsledok to, že chyby v logike majú často dramatické dôsledky, napríklad kontradikcie. Preto sú logické teórie predmetom intenzívneho testovania – v oveľa väčšej miere než metafyzické teórie tradičného diskurzívneho typu. Dobré testované logické teórie, napríklad klasická logika prvého rádu, si preto zaslúžia, aby im metafyzici prikladali väčšiu vážnosť, než akú im niekedy preukazujú. Knihu *Vágnosť* som napísal v tomto duchu, cítiac, že filozofia jazyka až príliš ochotne revidovali klasickú logiku – presnú a dobre testovanú teóriu – na základe vágnych a zle testovaných ideí o význame. Nič z tohto neznamená, že celú metafyziku možno redukovat' na logiku. Otázka, či všetko je prirodzené, nie je čisto logickou otázkou. Logika je však tvorivým obmedzením zvyšku metafyziky.

M. K.: *Myslíte si, že existujú problémy, ktoré veda vyriešiť nemôže?*

Timothy Williamson: V matematike niektoré problémy nemajú riešenie – napríklad kvadratura kruhu. V tomto prípade, samozrejme, veda problém vyriešiť nemôže – dôkaz, že sa tento problém vyriešiť nedá, nemožno považovať za riešenie v zmysle jeho pôvodnej formulácie. Dokonca aj keď problém riešenie má, neplynie z toho, že veda ho môže nájsť. V matematike existujú hypotézy, napríklad Cantorova hypotéza kontinua, ktoré sú podľa môjho názoru z logického hľadiska buď pravdivé, alebo nepravdivé, ktoré však nemôžu byť na základe súčasnej matematiky ani dokázané, ani vyvrátené; a je možné, že vo vede jednoducho neexistuje spôsob, ako dosiahnuť bod, v ktorom by sme ich mohli dokázať alebo vyvrátiť.

Existujú triviálne problémy s riešeniami, ktoré veda nemôže identifikovať pre nedostatok evidencie, napríklad v prípade otázky, či Alexander Veľký v momente svojej smrti mal párny počet vlasov. To však nijako nesúvisí s otázkou, či existujú významné, všeobecné problémy, ktoré veda nemôže vyriešiť. Táto otázka sama môže byť jedným z týchto problémov.

Samozrejme, veľa závisí od toho, čo človek rozumie pod výrazom „veda“. Ak to vylučuje filozofiu, tak existuje veľa filozofických problémov, ktoré veda vyriešiť nemôže; aspoň v niektorých prípadoch ich však môže vyriešiť filozofia. Podobne ak do vedy nepatrí história, tak existuje veľa historických problémov, ktoré veda vyriešiť nemôže, história však áno. Ak akýkoľvek druh systematického, racionálneho skúmania možno považovať za vedu, tak vedami sú aj filozofia a história. Môžeme mať určité izolované fragmenty poznania, ktoré nie je ľahké začleniť do takto chápanej vedy, pretože sú príliš nesystematické. Všeobecnou tendenciou vedy v širokom zmysle slova je však pojať všetky formy ľudského poznania ako evidenciu.

Existujú praktické problémy v zmysle požiadaviek, ktoré veda nemôže splniť, napríklad požiadavka dobre sa zabaviť bez toho, aby v tom veda hrala akúkoľvek úlohu; predpokladám však, že máte na mysli niečo teoretickejšie.

A. D.: *V štúdiu Poznanie a skepticizmus hovoríte o skepticizme ako o chorobe nášho kognitívneho imunitného systému. V čom vidíte najväčšie nebezpečenstvo skepticizmu? Je skepticizmus logicky konzistentný a je zmysluplné viesť diskusiu s globálnym skeptikom?*

Timothy Williamson: Najväčším nebezpečenstvom skepticizmu je to, že nás zvädza k lenivému intelektuálnemu zúfalstvu, takže zbytočne zostávame v nevedomosti, pretože sme sa príliš ľahko vzdali hľadania poznania v dôsledku mylného presvedčenia o jeho nemožnosti. K tomu dochádza často pri odpovedi na skeptické argumenty týkajúce sa nejakého čiastkového problému, keď sa ľudom agnosticizmus hodí, pretože nerozpoznávajú globálne implikácie toho štýlu argumentácie, ktorý schvaľujú. Skepticizmus môže mať veľmi vážne praktické dôsledky, napríklad skepticizmus v otázke globálneho otepľovania. Problém je v tom, že skepticizmus v menších množstvách je zdravý. Je veľmi náročné stanoviť tú správnu dávku. Z čisto logického hľadiska je názor, že nikto nič nevie, konzistentný, hoci jeho obhajoba je chúlостivá, pretože implikuje, že nikto nevie, že nikto nič nevie. To, že niečo nemožno vedieť, neznamená, že to nemôže byť pravda. Skeptické argumenty však môžu byť silné, a to aj v prípade, keď skeptikova pozícia obhájitelná nie je. Môže vystupovať ako narušiteľ, ktorý poukazuje na skryté rozpory medzi vecami, v ktoré obvykle veríme. S danými rozpormi sa však musíme nejako vysporiadať aj v prípade, že ich skepticizmus nevyrieši. V najhoršom prípade môže byť skeptik akýmsi samovražedným atentátnikom intelektu. Nie je jasné, či existujú nejakí skutočne dôslední globálni skeptici, s ktorými by sme mohli diskutovať. Je dokonca otázne, či by vôbec mohli existovať. Vo filozofii je však dôverne známou vecou, že inteligentní, výreční ľudia niekedy obhajujú pozíciu globálneho skepticizmu a že s nimi môžeme viesť zmysluplnú diskusiu. To neznamená, že globálny skepticizmus musí byť konzistentný. Logicismus Gottloba Fregeho sa ukázal ako nekonzistentný, ale to filozofom nezabránilo viesť s ním zmysluplnú diskusiu.

M. K.: *Myslíte si, že existuje niečo ako ľudská prirodzenosť, a ak áno, obsahuje táto ľudská prirodzenosť nejakú časť našich kognitívnych schopností alebo aspoň niečo, čo je nevyhnutným základom našich kognitívnych schopností?*

Timothy Williamson: Každý iný druh má nejakú prirodzenosť, i keď výraz „prirodzenosť“ nie je veľmi presný; prečo by teda ľudský druh mal byť iný? Mám na mysli toto: O príslušníkoch daného druhu prirodzene platia rozličné nenáhodné a netriviálne zovšeobecnenia (možno až na abnormálne prípady, napríklad trojnohé kone), pričom nie všetky z nich zároveň platia o príslušníkoch iných druhov. Kto chce vážne popierať, že dvojnóhosť patrí k ľudskej prirodzenosti skôr než štvornóhosť a že k nej patrí skôr neoperenosť než operenosť? Zdá sa takisto dosť zrejmé, že súčasťou prirodzenosti druhu sú aj kognitívne schopnosti jeho príslušníkov. Psi sú inteligentnejší než medúzy a rozdiel nespočíva iba v tom, že psi sú lepšie vychovaní. Predpokladať, že človek je výnimkou, by bolo bizarné. Napríklad ľudská schopnosť používať jazyk je vrodená. To, že sme relatívne racionálne živočíchy, je naša vrodená vlastnosť. Popieranie takýchto očividných faktov ma zaráža ako prázdna rétorika. Väčšou výzvou sú otázky o tom, do akej miery sú vrodené naše kognitívne schopnosti. Je zrejmé, že takéto otázky nemožno zodpovedať bez empirického výskumu.

A. D.: *Vaša posledná kniha je venovaná modálnej logike. Čo je podľa vás hlavným potenciálom výskumu modálnej logiky a čo je „možným a pravdepodobným svetom“ vášho ďalšieho výskumu?*

Timothy Williamson: Modálna logika zahŕňa rodinu formálnych systémov, ktoré sa dajú interpretovať viacerými spôsobmi. Modálne operátory možno napríklad interpretovať ako výrazy vzťahujúce sa na poznanie, čím dostaneme epistemickú logiku. Tieto operátory možno označiť indexmi, ktoré možno chápať ako označenia rozličných agensov. Tento aparát potom možno použiť na teoretizovanie o tom, čo vy viete o tom, čo ja viem o tom, čo vy viete, alebo o tom, čo je naším spoločným poznaním, atď. Ukázalo sa, že epistemická logika je veľmi užitočná v teoretickej ekonómii a vo výpočtovej technike (napríklad pri práci s distribuovanými systémami), hoci ju Jaakko Hintikka pôvodne zaviedol pre tradičnejšie epistemologické účely – toto použitie som oživil, hoci som prišiel k pomerne odlišným záverom (on podporuje princíp KK, ktorý hovorí, že ak niečo vieme, tak vieme, že to vieme; ja tento princíp odmietam). Ďalšia neočakávaná aplikácia modálnej logiky je aplikácia na logiky konania vrátane činnosti počítačových programov (dynamická logika). Pre odlišné základné operácie môžeme zaviesť odlišné modálne operátory a potom ich používať v procese uvažovania o účinkoch postupnosti činností, čo je relevantné pri testovaní počítačových programov. Očakávam, že budeme nachádzať nové aplikácie formálneho aparátu modálnej logiky. Moja kniha *Modálna logika ako metafyzika* sa týka tradičnejšej interpretácie modálnych operátorov v zmysle metafyzickej nevyhnutnosti a možnosti, hoci tentoraz v rámci modálnej logiky vyššieho rádu, ktorá má silnejšie vyjadrovacie prostriedky. Systémy takejto logiky interpretujem ako metafyzické teórie, ako som vysvetlil vyššie. Tieto otázky si vyžadujú ešte veľa práce. Vidím to tak, že táto kniha viac otázok otvára, než uzatvára.

Čo sa týka môjho ďalšieho výskumu, ďalej pracujem v oblasti epistemológie. S Paulom Boghossianom plánujeme napísať knihu pozostávajúcu z našich rozličných diskusií za posledných desať rokov na tému analytické a *a priori* a posunúť tieto diskusie ďalej. Zaoberám sa tiež určitými normatívnymi epistemologickými otázkami, najmä otázkami týkajúcimi sa spôsobu, akým epistemológovia používajú problematický normatívny termín „zdôvodnenie“. Majú tendenciu predpokladať, že: (1) zdôvodnenie je základnou normou pre presvedčenie; a že (2) bežný scenár a od neho zvnútra neodlíšiteľný skeptický scenár sú totožné, čo sa týka zdôvodnenia. Podľa mňa idea, že podmienky (1) aj (2) môže spĺňať jediný štandard zdôvodnenia, obsahuje zmatok: nerozlišuje sa tu medzi primárnou normou presvedčenia a sekundárnym štandardom pre presvedčenie, odvodiiteľným z primárnej normy. Tiež dúfam, že sa mi podarí napísať niečo k všeobecnejšej aplikácii narábania s logikou ako s abduktívnou vedou v knihe *Modálna logika ako metafyzika*. A možno sa budem venovať tomu, akým spôsobom námietky proti morálnemu realizmu, vychádzajúce z významu morálnych termínov riadiacich konanie, závisia od zastaranej koncepcie analytickosti. Kto vie?

A. D., M. K.: *Ďakujeme za rozhovor a tešíme sa na vaše ďalšie skúmania.*

Zhovárali sa *Andrej Démuth* a *Michal Kutáš*. Preklad *Michal Kutáš*.